

GORENJSKI
MUZEJ

Muzejska vitrina

PRESKRBA V ČASIH, KO SE JE VSE DOBILO NA KARTE

V današnjih časih,
ko imamo vsega v izobilju
in na doseg roke, si težko
predstavljamo, kako so se
ljudje znašli v hudih časih
pomanjkanja, ko so
gospodinje morale varčevati
na vseh koncih.

Eno od muzejskih dokazil, ki nam govorijo o vsakdanjih stiskah ljudi v 20. stoletju, so nakaznice in obsežno zbirko teh drobnih listkov je muzeju podaril Alojz Zavrl.

V mirnih časih preskrbo prebivalstva uravnava trg ponudbe in povpraševanja. Ta sistem pa se poruši v izrednih razmerah, ob večjih nesrečah in v času vojne, ko hitro zmanjka tudi najbolj osnovnih prehranskih artiklov. Takrat je naloga države, da z blagovnimi rezervami in administrativnimi ukrepi uredi preskrbo. V zadnjem stoletju so bili takšni skrajni ukrepi potrebni med obema svetovnjima vojnama in tudi še v letih odpravljanja posledic vojne. Vsakokratna oblast je uvedla sistem organiziranega preskrbovanja z osnovnimi živili in življenjskimi potrebščinami (aprovizacija) ter z racionirano preskrbo in nadzorom omejila njihovo porabo. Sistem je deloval na podlagi nakaznic oziroma kart, ki so jih prebivalci dobivali za

presežke pridelkov morali prodati državi. Preostali prebivalci so za nakup osnovnih živil dobivali nakaznice. Spomladi leta 1915 so bile najprej uvedene nakaznice za moko in kruh. Za omejitev porabe mesa so določili tri brezmesne dni v tednu, ko se meso ni smelo prodajati. V letu 1916 so začele veljati tudi nakaznice za nakup sladkorja, mleka, maščob, kavnih nadomestkov, petroleja in kurjave. Proti koncu vojne pa so najrevnejšim razdelili tudi nakaznice za oblačila in obutev.

Oblasti so vedno znova pozivale k varčevanju pri vseh malenkostih in predvsem gospodinjam so bili namenjeni različni praktični nasveti. Med drugim so jih spodbujali k čim večji uporabi koruze in drugih nadomestkov moke pri peki kruha, h gojenju hranljive zelenjave, kot je na primer fižol, in k vsestranski uporabi samoniklega rastlinja (kopriv, listov grmovnic, kostanja, gozdnih sadežev ...). Klub

vsem predpisom in nadzoru pa je v zadnjih dveh letih vojne primanjkovalo toliko stvari, da država ni zmogla zagotoviti niti oskrbe z najosnovnejšimi obroki, tako da ljudje niso imeli več pri čem varčevati. Zlasti v mestih in industrijskih središčih so ljudje živeli na robu preživetja.

Dobri dve desetletji kasneje, tik pred začetkom druge svetovne vojne, je zaradi prekinjene

LEVO

Nakaznica za sladkor, ki je bila izdana v občini Radovljica avgusta 1916. Upravičenec je lahko kupil kilogram sladkorja na mesec, in to v osmih obrokih.

SPODAJ

Trgovina z mešanim blagom v Hotavljah med drugo svetovno vojno. Trgovci so se morali držati strogih uredb o prodanih količinah.

določeno časovno obdobje in na katerih je bilo točno določeno, do nakupa kolikšne količine potrebščin po enotno določeni ceni je bil upravičen posameznik.

Ob začetku prve svetovne vojne Avstro-Ogrska s svojimi zalogami ni bila pripravljena na dolgotrajno vojskovanje in že v prvih mesecih vojne so se začele težave s preskrbo. Gorenjska je bila v neposrednem zaledju Soške fronte in kmetje so morali oddajati pridelke ter živino za oskrbo vse številčnejše vojske. Zemlja je bila vse slabše obdelana in marsikje so pridelali komaj dovolj zase. Industrijska proizvodnja je zaradi pomanjkanja surovin in delavcev zastala, trgovski stiki so bili pretrgani. Vsega je primanjkovalo, cene so vseskozi rasle in se v prvem letu vojne podvojile. Da bi preprečili stradanje prebivalstva na eni strani ter vojno dobičkarstvo na drugi, je država uvedla omejitev osebne porabe za vse prebivalce. Kmete so šteli med samooskrbovance in so vse

Takoj po vojni je bilo mleko eno od živil, ki ga je najbolj primanjkovalo. Vsako jutro so okoliški kmetje pripeljali mleko iz obvezne oddaje v kranjsko mlekarno, leto 1947.

preskrbe s surovinami in z izdelki iz tujine morala že vlada Kraljevine Jugoslavije sprejeti prve ukrepe za omejitve potrošnje. Najprej je bila omejena poraba moke. Po nemški zasedbi Gorenjske pa je tudi na našem ozemlju začel veljati enak sistem racionirane preskrbe kot v Nemčiji. Nova civilna oblast je državne karte za živila ljudem na Gorenjskem prvič razdelila 3. julija 1941, kar je sovpadlo s 25. delilnim obdobjem nakaznic v Nemčiji. Skoraj vsi predmeti široke potrošnje so bili uvrščeni v sistem racionirane preskrbe in jih je bilo mogoče kupiti samo na karte.

Za vsako osebo so vodili natančno evidenco, koliko in katere nakaznice je dobila. Karte s kuponi so veljale za štiri tedne. Na posameznih kuponih sta bila zabeležena količina in teden, v katerem se je določeno blago lahko kupilo, pogosto je bilo to le na točno določen dan v tednu, tako da so ljudje v vrstah stali pred trgovinami. Nakaznic je bilo več vrst tudi glede na starostno skupino in težavnost dela, ki so ga opravljali upravičenci, razlikovale so se po količinah, pa tudi po vrsti živil. Proti koncu vojne so se obroki, navedeni na kuponih, zmanjševali, vse pogosteje

se je tudi dogajalo, da se stvari niti kupiti ni bilo več mogoče. Kmetje so dobivali karte le za hrano, ki je niso pridelali sami. Za nakup industrijskega blaga je bilo trgovcu treba oddati ustrezen kupon in določeno število točk.

Takoj **po vojni**, ko je primanjkovalo prav vsega, je bila najpomembnejša naloga nove jugoslovanske oblasti zagotoviti zadostno količino hrane za najosnovnejšo prehrano prebivalcev. V prvih tednih je najbolj primanjkovalo mleka, moke, kvasa in maščob, dolgo je bilo na razpolago le malo mesa. Preskrba je bila centralno vodena, konkretne zadolžitve pa so imele lokalne oblasti. Mestni in krajevni odbori in njihove komisije so morali najprej natančno popisati vse zaloge, izdelati seznam potreb in načrt razdelitve, na podlagi teh količin pa so določeni dan v mesecu na krajevnih odborih ljudem razdeljevali nakaznice.

V Kranju so s 1. julijem 1945 začele veljati enotne živilske nakaznice, gospodinjstva so morala oddati seznam zalog, trgovci pa seznam svojih kupcev. Karte so se razlikovale glede na starostno skupino. Dopolnilne nakaznice so dobili posebej zaslužni, kot so bili udarniki, težki fizični delavci, nosečnice in bolniki. Ob izjemnih dogodkih, kot je bila poroka, rojstvo otroka ali smrt v družini je bila za dodatne nakaznice potrebna posebna odobritev. Za vse blago so bile določene enotne cene. Sprva so prodajali tudi še zasebni trgovci, kasneje pa le državne in združne trgovine. Prodajali so tudi

ALOIS MILAVEC
GENISCHTWARENHANDLUNG

Potrdilo o prodaji kmetijskih pridelkov iz leta 1948.

blago iz paketov Unrra, ki so prihajali iz tujine kot brezplačna pomoč, zaslužek od tega pa je šel v sklad za obnovo.

Zaradi splošnega pomanjkanja, več slabih letin in nizke industrijske proizvodnje je sistem racionirane preskrbe z administrativno vodenim razdeljevanjem živil in blaga ostajal vse do leta 1948. Preskrba vedno številčnejših industrijskih delavcev je bila odvisna od dela kmetov, zato je bil hkrati uveden odkup in obvezna oddaja kmetijskih presežkov. Obveznosti kmetov za oddajo so bile določene za vsako gospodarstvo posebej, glede na posevke in pridelek, o čemer so morali kmetje sprotno natančno sporočati lokalnim oblastem, sicer jim je grozila kazen.

Od leta 1948 do 1952 je v Jugoslaviji veljal sistem zagotovljene preskrbe in vrednostnih bonov. V tem obdobju so imeli pravico do preskrbe z blagom, ki ga je po vezanih cenah zagotovila država, zaposleni in socialno zavarovani, torej delavci, uslužbenci, upokojenci, invalidi, obrtniki in umetniki, ter njihovi družinski člani. Imeli so pravico do nakupa količine živil glede na potrošniški razred, v katerega so bili uvrščeni. Iz tega sistema so bili izvzeti kmetje, ki so veljali za samooskrbovance. Če so državi prodali svoje pridelke po vnaprej določenih cenah, so dobili bone, s katerimi so lahko kupili industrijsko blago (gradbeni material, obleko, obutev, tobak, sol ...) po nižjih enotnih cenah. Prosta trgovina je zopet začela delovati leta 1952, ko sta domače kmetijstvo in industrija

ALOJZ ZAVRL,

doma iz Srednjih Bitenj, je bil rojen leta 1927. Bil je partizan Prešernove brigade, izučil se je za kovinarja, po vojni je bil zaposlen v tovarni Iskra in kasneje postal direktor podjetja Kovinar. Že od nekdaj ga je zanimala zgodovina domačega kraja, zato je raziskoval različne vire in zbiral gradivo. Podatke in časopisne objave o dogodkih v bližnji okolici je uredil v zbirko z več kot 1200 gesli in jo sam imenuje »ročni internet«.

Gorenjski muzej je z njim že večkrat sodeloval pri najrazličnejših projektih, predvsem je bilo dragoceno njegovo prostovoljno delo med letoma 1997 in 2003, ko je redno vsak teden prihajal v muzej in urejal arhivsko gradivo. Pregledal je arhiv 2628 pisem in dopisnic, ki so si jih med prvo svetovno vojno pošiljali člani družine Bregar iz Spodnje Šiške. Pisma je kronološko uredil, jih popisal skupaj s povzetki vsebine, in tako zgledno urejen arhiv je zdaj na voljo prihodnjim raziskovalcem. Njegovo delo je bilo tudi ureditev in dopolnitev muzejske numizmatične zbirke.

Gospod Zavrl je že kmalu prepoznal tudi vrednost drobnega pisnega gradiva iz našega vsakdanjega življenja, ki v muzeju postane dokazilo preteklosti in ga hranimo v zbirki drobnega tiska novejših zgodovine. Leta 2010 nam je podaril lepo urejeno zbirko 265 kosov potrošniških nakaznic, ki so se uporabljale na našem prostoru v različnih obdobjih 20. stoletja.

lahko zagotovila dovolj hrane in izdelkov za nemoteno preskrbo.

Z omejitvami pri nakupih so se ljudje pri nas spet spopadali v začetku osemdesetih let, v času gospodarske krize, ko je vlada izvajala politiko gospodarske stabilizacije in je želela zmanjšati osebno porabo. Zaradi pomanjkanja deviz in precej manjšega uvoza so bile vse večje težave pri preskrbi z najrazličnejšim blagom. Tako so ljudje v trgovinah spet v vrstah čakali na sladkor, olje, pralni prašek ..., kupovali bencin z boni in čez mejo »švercali« kavo.

SLIKE

NASLOVNA STRAN - ZGORNJI DEL
Različne nakaznice za nakup živil in potrebščin, ki so se uporabljale prva leta po drugi svetovni vojni.

NASLOVNA STRAN - SPODNJI DEL
Nekaj nakaznic nemških okupacijskih oblasti, ki so veljale na Gorenjskem. Leta 1941 so izdajali 15 različnih nakaznic, pred koncem vojne pa jih je bilo v uporabi že 25 vrst.

LEVO

Po letu 1948 so imeli pravico do zagotovljene preskrbe le zaposleni, ki so bili razdeljeni v različne potrošniške razrede.

Besedilo in razstava:
mag. Monika Rogelj

Predmeti:
zbirke Gorenjskega muzeja

Fotografije:
fototeka Gorenjskega muzeja

Jezikovni pregled:
Judita Babnik

GORENJSKI
MUZEJ

Oblikovanje:
Matjaž Mohor, iLab d.o.o.

Task:
Jagraf, Trboje

Založil:
Gorenjski muzej,
zanj Marija Ogrin, v.d. direktorice

Naklada: 400 izvodov

marec, 2011

www.gorenjski-muzej.si

Prijava potrošnika Obrazec št. 4.

pri *Krajnjem ljudskem odboru Bitnje* IR-1

1. Priimek: *Hejmer*

2. Očetovo ime in ime: *Hejmer Herman* TD

3. Dan, mesec in leto rojstva: *25. 3. 1934*

4. Kraj rojstva, okraj in ljudska republika: *Lg. Bitnje št. 90*

5. Poklic: *Vojenec*

6. Stanovanje: *Lg. Bitnje št. 90*

Potrdilo o zaposlitvi

Podjetje: *"Iskra" Kranj*

Ustanova:

Zvanje in vrsta dela: *ključavničarski vajenec*

Zaposlen v podjetju od *11.5.* leta *1948*.

Podatki o prejšnjem kraju bivanja

Kraj, okraj in ljudska republika: *25. 3. 1934*

Ali je bil na zagotovljeni preskrbi? *da*

V *Bitnje*, dne *19. 5.* 1948. leta.

Podpis starešine gospodinjstva: *Hejmer Herman*

Podpis potrošnika: *Hejmer Herman*

Obrazec